

BEGRAAFPLAATSEN IN EUROPA

THEMA 17: CAMPOSANTO

Campo Santo of *campo-santo* is Italiaans voor *heilig veld* en wordt in Italië vaak gebruikt als aanduiding voor een begraafplaats. Het is daar een synoniem voor *cimitero*. Maar ook in Duitsland en België komt de benaming *camposanto* voor bij bepaalde begraafplaatsen. Hoe zit het nu precies? Met *camposanto* wordt een bepaald type begraafplaats aangeduid, bestaande uit een open rechthoekig middenveld dat aan alle zijden wordt omgeven door arcadegalerijen, die aan de buitenkant als ommuring fungeren. De grafmonumenten staan tegen de achterwand van de arcade nissen, daarvoor liggen de familiegrafkel-

Genua - Camposanto Il Staglieno

ders. Soms wordt dit type begraafplaats niet omringd door begaanbare galerijen, maar omsloten door een rij aan elkaar gekoppelde grafhuisjes met daarin de grafkelders.

Zowel op het middenveld als in de galerijen werd begraven en daar werd hetzelfde verschil zichtbaar als voorheen in en rond de kerk. In de kerk kregen of kochten de geestelijkheid, de adel en de rijken een grafkelder, de armen von-

den hun einde in een zandgraf buiten de kerk. Op de *camposanto* waren de arcaden de bevoordeelde grafplaatsen van rijke burgers, terwijl de minder draagkrachtigen onder de vrije hemel in het middenveld werden begraven.

IL CAMPOSANTO MONUMENTALE DI PISA: PROTOTYPE

De term *camposanto* werd voor de eerste keer in de 13^e eeuw in Pisa gebruikt. In de Middeleeuwen werden monniken vaak begraven in de open ruimte van de kloosterhof of onder de tegels van de overdekte kloostergangen, die de hof omringden.

De Kiliansdom in Würzburg geeft daarvan een goed voorbeeld. Aan de zuidzijde van de Dom ligt de kruisgang uit de 12^e eeuw, waarin zich talrijke grafstenen bevinden, zowel in de vloer als tegen de wand. Het idee om los van het klooster een imitatiekloosterhof met kruisgangen rondom als begraafplaats aan te leggen, werd door architect Giovanni di Simone in Pisa ontwikkeld en aange-

Pisa - Camposanto Monumentale

legd tussen 1278 en 1283. Volgens een legendarische overlevering zou in 1202 aartsbisschop Ubaldo de' Lanfranchi na de Vierde Kruistocht 53 scheepsladingen aarde van Golgotha naar Pisa hebben laten vervoeren om de bewoners in heilige grond te laten rusten. Hiermee zou het begrip *camposanto*, Italiaans voor *heilig veld*, verklaard zijn.

De *Camposante Monumentale* in Pisa bestaat uit een rechthoekige 'kruisgang'. De buitenmuur bestaat uit 43 blinde bogen, die aan de binnenkant arcadebogen vormen, waarin de graven lagen. Het *camposanto* in Pisa werd het prototype voor de vormgeving van dit type begraafplaatsen.

Würzburg - Kiliansdom

Perpignan - Claustrum

München - Alter Südlicher Friedhof

KATHOLIEK: KERK ZONDER DAK

Niet alleen in Italië, maar ook elders werden begraafplaatsen volgens het type camposanto vormgegeven. Een prachtig voorbeeld daarvan is het St. Sebastiansfriedhof in Salzburg, dat tussen 1595 en 1600 werd omgebouwd in camposantovorm.

Het was overigens niet de eerste camposanto buiten Italië, want ook het beruchte Cimetière des Innocents (ommuurd vanaf 1186) in Parijs werd al omgeven door zuilengangen met rouwkapellen, waarin vooraanstaande personen werden begraven. De middenruimte was gereserveerd voor graven van vooral armen. Er zijn nog enkele van die begraafplaatsen met een omsloten ruimte bewaard gebleven in Frankrijk: Saint-Maclou in Rouen (1253), Saint-Saturnin in Blois (1516-1520), de begraafplaats in Montfort-l'Amaury (Yvelines) (15^e eeuw) en de Claustro-Cemetiri Sant-Juan in Perpignan (begin 14^e eeuw).

Voor katholieken was het begraven worden in de buurt van het altaar erg belangrijk, zo dicht mogelijk bij de relieken van heiligen. Hoe dicht bij het altaar, hoe meer voorspraak men kon verwerven om in de hemel te komen. De kerk/altaar was het cultische middelpunt, waaromheen het kerkhof lag. De kerkhofmuur die het verst van het heilige centrum verwijderd was, was de minst geliefde plaats, waar o.a. zelfmoordenaars werden begraven.

Salzburg - St. Sebastiansfriedhof

Salzburg - St. Petersfriedhof

Was de katholieke camposanto, waar de belangrijkste plaatsen aan de begraafplaatsmuur lagen, dan niet in strijd met deze gedachte? Nee, want vanuit katholiek oogpunt was de camposanto een kerk zonder dak, waarbij de arcade nissen fungeerden als zijkapellen, c.q. grafkapellen. De bijzetting onder een arcade kreeg dezelfde waarde als de bijzetting in een grafkapel in de kerk. En om het helemaal echt te maken, werd er in een arcade soms zelfs een altaar opgesteld. En als je de centrale kapel op een katholieke camposanto zag als het centrale altaar, dan was er toch helemaal geen verschil meer!

Ook later werd in Duitsland het type camposanto nog gebruikt. Zo werd in 1845 bij een uitbreiding van het Südlicher Friedhof in München aan het oude gedeelte, dat de vorm van een sarcofaag had, een nieuw gedeelte toegevoegd naar het voorbeeld van de Italiaanse camposanto.

PROTESTANTS: SCHEIDING KERK EN GRAF

Ten gevolge van de Reformatie ontstonden vooral in Midden-Duitsland veel begraafplaatsen van het type camposanto. Er zijn er nog maar twee van over, die aan alle zijden door arcaden zijn omgeven: het Historische Friedhof in Büttstedt (Thüringen) en de Stadtgottesacker in Halle a/d Saale (Sachsen-Anhalt). De laatste werd in 1557 ontworpen door bouwmeester Nickel Hoffmann, die het stijlmiddel van de Italiaanse renaissance volgde met de oprichting van rondlopende arcaden en grafkelderbogen versierd met ornamenten. In 1594 was de op een Italiaanse camposanto lijkende godsakker met een torenpoort en 94 arcadebogen voltooid.

Halle a/d Saale - Stadtgottesacker

Aanvankelijk werd voor dit type begraafplaats de naam *Gottesacker* gebruikt; pas in der 19^e eeuw werd de naam *camposanto* gebruikt om het type aan te duiden. Dat had alles te maken met het gegeven dat het uitgangspunt van de protestanten een totaal andere was dan die van de katholieken. Waar voor katholieken een kerk of kapel wel cultische waarde had vanwege de nabijheid van relikwieën, die als voorspraak golden, gold dat voor protestanten niet. Vanwege de afschaffing van o.a. de relikwieënverering was er geen band meer tussen kerk/altaar en graf, waardoor er een decentralisatie plaatsvond op de begraafplaats. Daardoor ontstond er een nieuwe structuur, waar de welgestelden zich lieten bijzetten in grafkelders in arcadegalerijen rondom en de armen op het middenveld werden begraven in zandgraven.

ARCADEGALERIJEN

In Italië is *camposanto* één van de benamingen voor begraafplaats geworden en in feite net zo fout als het gebruik van het woord *kerkhof* in Nederland voor een begraafplaats zonder kerk.

Elders werd het begrip ook gebruikt voor begraafplaatsen, die niet het zuivere model van vier muren hadden. Vaak wordt de naam al gebruikt voor een begraafplaats die over één of meer arcadegalerijen beschikt. Zo vinden we in Salzburg het St. Petersfriedhof, dat aan drie zijden arcaden heeft, waarin zich 54 grafkelders bevinden, die van een elkaar gescheiden zijn door tussenmuurtjes.

Het Campo Santo van Sint-Amandsberg in Gent uit 1847 is een 'heilig veld' vanwege de gewijde aarde, die een katholieke begraafplaats kenmerkt. Daarmee houdt elke vergelijking op, want "de term *camposanto* slaat hier niet op de bouwkundige aanleg, maar wel op de betekenis van de personen die er begraven liggen", aldus de tekst in het boekje over deze begraafplaats.

Al hebben sommige begraafplaatsen een vleugje Italiaans vanwege de aanwezigheid van een arcadegalerij, daarmee zijn ze nog geen *camposanto*. Dat geldt ook voor de twee enige begraafplaatsen in Nederland, die een arcadewand hebben: de R.K. Begraafplaats St. Petrus Banden in Den Haag en de R.K. Begraafplaats St. Laurentius in Rotterdam.

Gent - Sint-Amandsberg

Den Haag - St. Petrus Banden

Rotterdam - St. Laurentius

Genua - Cimitero Il Staglieno

